

בחירת נושא ומיקודו

הקדמה:

מבחינה מעשית, השלב הראשון בכתיבת עבודה הוא שלב בחירת הנושא ומיקודו. רצוי להקדיש את הזמן הדרוש לבירור סוגיית הנושא, וזה כולל כמה שלבים:

(1) בחירת נושא כללי;

(2) התאמת היקף הנושא לדרישות העבודה;

(3) בירור כמות ונגישות המקורות;

(4) בחירת נושא ספציפי;

(5) ניסוח הנושא כשאלה.

לפני שנעבור על שלבים אלה, שימו לב למשך הזמן הראוי להקדיש לחלק זה של העבודה:

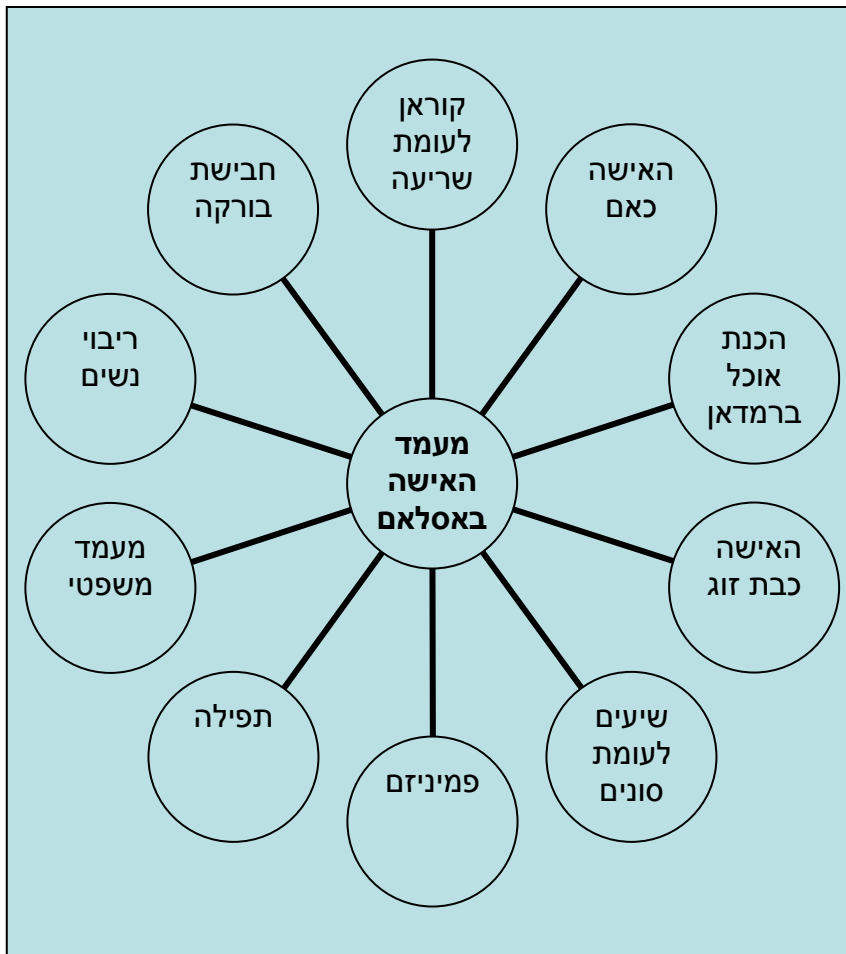
- ❖ לא כדאי למהר מדי בשלב זה. ראוי להקדיש לו את הזמן הנחוץ למציאת נושא שיהיה גם מעניין, גם בעל היקף סביר המאפשר מיצוי והעמקה, וגם כזה שיש לגביו חומר רציני וזמין.
- ❖ עם זאת, אל תתנו לחיפוש אחר הנושא המושלם לשתק אתכם. לעיתים מקדישים תלמידים זמן כה רב לקריאה המכינה, ומשקיעים אנרגיות כה רבות בהתלבטות, שלא נותר להם זמן מספיק להתמודד כהלכה עם היבטי העבודה החשובים באמת.
- ❖ בסופו של דבר, חלק גדול מן העניין שלנו בעבודה נובע מגילויים של דברים שלא ידענו, מהאתגר האינטלקטואלי של הבנת הנקודות השונות, הקישור ביניהן והצגתן בצורה נבונה המובילה למסקנות.

שלב ראשון: בחירת הנושא הכללי

- ❖ מרבית העבודות שעליכם לכתוב בתואר הראשון במדעי הרוח הן עבודות עיוניות, כלומר עבודות המתמודדות עם טקסט או טקסטים המשמשים כמקורות. נהוג להבחין בין מקורות ראשוניים (פרק בתנ"ך, יצירה מוסיקלית, סיפור של עגנון וכדומה) לבין מקורות משניים (מאמרים תיאורטיים על נושאים מופשטים או מאמרי ניתוח ופרשנות של מקורות ראשוניים).
- ❖ קרוב לודאי שתחום הידע מוכתב לכם על-ידי החוג שבו אתם לומדים, וכי הקורס שבו עליכם לכתוב את העבודה מצמצם הלאה את אפשרויות בחירת הנושא שלכם. אולם בין נושא רחב כמו "תנועות דתיות חדשות במזרח אסיה" לבין נושא ספציפי לעבודה, הפער עוד רב.
- ❖ ייתכן שהגעתם לקורס עם נושא מוכן, הנובע בעצמותיכם, או שבמהלך הקורס התעוררה בכם שאלה שאותה אתם רוצים לברר לעומק בכתיבת עבודה, אך אם לא זה המצב, ואתם מתקשים לנסח נושא, נסו ליישם את העצות הבאות:
- ❖ שבו עם נייר ועט (או מחשב ומקלדת) ושרבטו שאלות שהתעוררו במהלך הקורס;

- ❖ עברו על סיכומי השיעור שלכם וסמנו הערות מעניינות או שאלות שנדמה לכם שלא ניתן להן מענה מספק במהלך הלימודים;
 - ❖ קראו פרק מבוא בנושא הרחב (מאנציקלופדיה, ספר מבוא וכד') ושוב, סמנו כל נקודה שמעוררת את עניינכם;
 - ❖ שוחחו על נושא הקורס עם חבריכם ללימודים, או ספרו על תוכן הקורס למישהו שכלל אינו מצוי בנושא. לעיתים קרובות כאשר עלינו לנסח הסברים ותיאורים של מה שלמדנו אנחנו מיטיבים להבין אותם, ובאופן זה גם מיטיבים לזהות נקודות המעוררות את סקרנותנו.
 - ❖ גשו להתייעץ עם המנחה שלכם. הוא או היא יכולים לכוון אתכם לנושא מוצלח לעבודה.
- דרך נוספת לקבל מבט על התחום שמתוכו עשוי לצמוח ניסוח של נושא היא יצירת "שמש" של מושגים: רשמו באופן אסוציאטיבי על הדף את כל המושגים הקשורים לנושא הרחב שעולים בדעתכם כמשמעותיים. חברו בין כמה מושגים באופן אקראי בקווים. נסו ליצור שאלות מקובץ המושגים הזה. למשל, בנושא מעמד האישה באסלאם, המפה עשויה להיראות כך:

שלב שני: התאמת הנושא להיקף

- ❖ על הנושא הנבחר להיות מתאים להיקף העבודה הנדרש ולעומק המצופה ממנה. נושא רחב מאוד מוביל בדרך כלל לכתיבת עבודה שטחית ורדודה המנסה לסקור היבטים שונים של התחום. בנוסף, על נושא רחב ייתכן שיש חומר רב מאוד, וכאשר אנחנו ניגשים להכיר אותו אנו חשים "טובעים" בים האינפורמציה. על נושא צר מאוד, לעומת זאת, ייתכן שאין הרבה מה לומר. חסרון נוסף הוא שיייתכן שנמצא מקורות ספורים ודלים בלבד העוסקים בו. משום כך עלינו לנסח את הנושא שלנו כך שהוא יאפשר לנו להקיף אותו, לשלוט בו ולמצות אותו מצד אחד, וגם להעמיק בו ולהגיע לתובנות מעניינות מצד שני.
- ❖ ייתכן ששילוב המושגים על גבי השמש הניב תוצאות של נושא מוצלח וממוקד לפי מידתכם. אם אתם עדיין אוחזים בנושא שעשוי להיות רחב מדי או צר מדי למטרתכם, ניתן להשתמש בתרשים מסוג נוסף, תרשים "משפך":

- ❖ המשפך ממקם את הנושאים השונים זה ביחס לזה לפי רוחב. הוא מאפשר לנו לרדת מטה אם אנחנו זקוקים לנושא צר וממוקד יותר, ולעלות במקרה שאנחנו מחפשים משהו רחב וכללי יותר.
- ❖ כל מדרגה מציינת חיתוך של הנושא לפי היבט מסוים. כלומר, הקטנה של קבוצת המקרים שהוא מקיף מנקודת מבט מסוימת. ניתן לצמצם לפי תקופה, הוגה, איזור גיאוגרפי, תיאוריה ועוד... בדוגמה שלנו, למשל, התחלנו מנושא שהוא תחום גיאוגרפית מעצם טיבו (ירושלים),

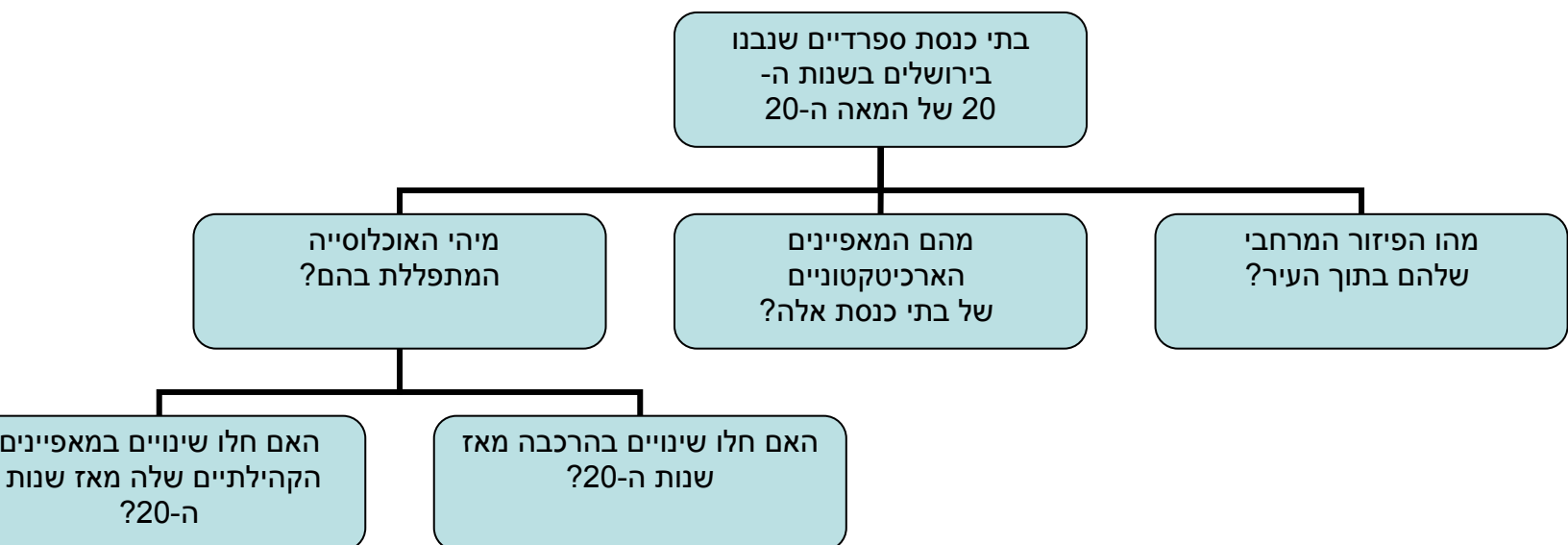

וצמצמנו אותו לפי היבט האופייני לעיר (בתי כנסת) ולפי תקופה (שנות ה-20 של המאה ה-20).

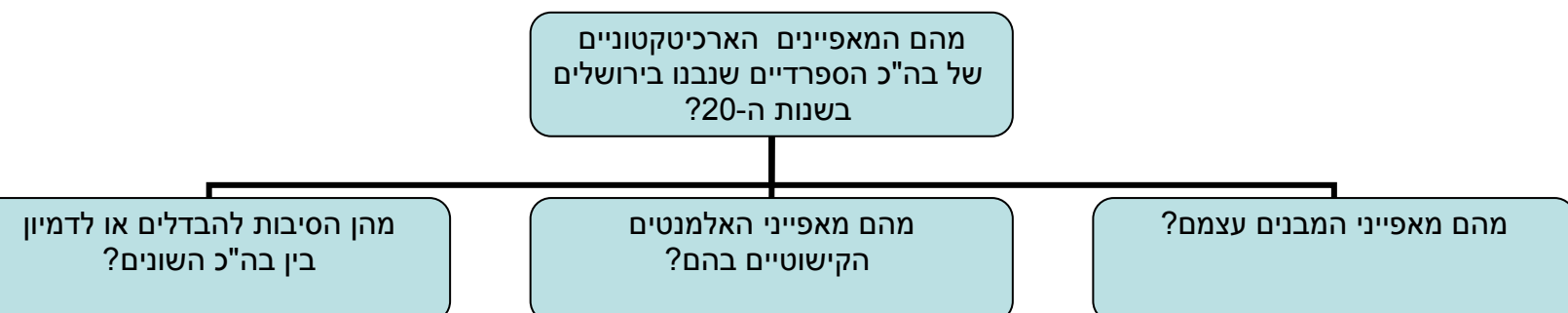
- ❖ המשפך שימושי מאוד גם כדי להבהיר לעצמנו ובהמשך לקוראים שלנו את מקום הנושא שלנו בתוך התחום. לעיתים קרובות עלינו להתייחס לכך במבוא של העבודה, ולתאר את ההקשר שבו היא נכתבת ואת השאלות המרכיבות אותה.
- ❖ למעשה, בכל מדרגה אנחנו בוחרים בין אפשרויות שונות של פירוט המדרגה שמעליה. הסעיף "מבני דת בירושלים" נבחר על פני "מבני תרבות", "מבני ממשל", "מבני שירותים" וכדומה.

עיון בשאלות המרכיבות את הנושא

כשאנו מגיעים למדרגה שבה החלטנו להיעצר, אנחנו יכולים לפרט שאלות ונקודות שונות המרכיבות את נושא המחקר שלנו. לדוגמה:

אם, לעומת זאת, החלטנו להיעצר במדרגה נמוכה יותר, פירוט השאלות יהיה שונה:

שלב שלישי: בדיקת מצאי החומר בנושא

כאן עומדת בפניכם משימה שיש לחשב את יחס הזמן-תועלת שלה היטב. אתם רוצים לוודא שיש חומר מעניין וזמין שיעזור לכם להשיב על שאלת המחקר, אבל לא רוצים לערוך עכשיו חיפוש ביבליוגרפי מקיף על נושא שעוד לא החלטתם עליו סופית. איך עושים זאת? הנה כמה טיפים:

- ❖ התחילו בגוגל. כן, זה בהחלט הזמן להשתמש בגוגל, ולא משנה מה נאמר לכם על חולשת החיפושים בו. המטרה כאן היא סקירת השטח.
 - ❖ מומלץ לעשות שינוי קטן בגוגל לפני שמקלידים את מילות המפתח: לעבור לתת-מנוע חיפוש של גוגל המכונה Google scholar. מנוע החיפוש הזה יאחזר רק תוצאות שהן של מוסדות, כתבי עת וספרים אקדמיים.
- דרכים נוספות לחיפוש מידע ראשוני:
- ❖ בפרק 3 של חוברת ההדרכה לכתיבת עבודות של האוניברסיטה הפתוחה, המצויה על הרשת (יש קישור אליה באתר של מרכז הכתיבה), תמצאו רשימה של קטלוגים ומאגרי מידע שניתן להשתמש בהם.
 - ❖ ערכו חיפוש מהיר במאגר הקשור לתחום שלכם, למשל ברמב"י (=רשימת מאמרים במדעי היהדות) אם אתם עוסקים במשהו שקשור למדעי היהדות, רק כדי להתרשם ממספר המאמרים, מידת הרלוונטיות שלהם ותאריך פרסומם.
 - ❖ בדקו בויקיפדיה מה נאמר על הנושא, ועברו על ההפניות שעולות מן הערך שם.
 - ❖ חפשו באנציקלופדיה אחר ערך העוסק בנושא שלכם, והתרשמו מרוחב היריעה הנדרשת והקיימת בנושא.
 - ❖ הסתכלו ברשימה הביבליוגרפית של מאמר או ספר אחד חשובים לנושא, ושוב, נסו להתרשם מהיקף החומר הקיים.

שלב רביעי: בחירת נושא ספציפי

הכינו רשימה של כל הנושאים שעלו מתוך ההתבוננויות, התרשימים והדיונים שבהם השתמשתם. נסו לבחור מתוכה את הנושא שאתם מרגישים שנותן לכם את הדחיפה החזקה ביותר להתיישב ולעבוד. נניח, לשם המחשה, שלמדתם את הקורס "קולנוע, היסטוריה וזיכרון", ושהצטברו אצלכם רשימת השאלות הבאה:

- ❖ כיצד מיוצגת השואה בקולנוע?
- ❖ כיצד מעצב ייצוג השואה בקולנוע את הזיכרון הקולקטיבי בגרמניה?
- ❖ האם יש הבדל בין סרטים שנעשו בנושא השואה בצרפת ובאיטליה?
- ❖ האם חל שינוי בגישה הקולנועית לשואה בין 1945 ל-1980?
- ❖ מה מייחד את התייחסותו לשואה של קלוד לנצמן?

אם אתם מתקשים לבחור את הנושא הטוב ביותר לעבודה (במקרה הזה או במקרה של העבודה האמיתית שלכם) באופן אינטואיטיבי, נחוצה לנו רשימה של קריטריונים שתעזור לנו במשימה.

מאפייניו של נושא טוב

❖ ראשית, נבדוק האם הנושא "עומד" בפני עצמו:

- ❖ הוא ספציפי ומוגדר היטב, ברור מהו כולל ומהי השאלה שהוא בודק;
- ❖ הוא אינו דורש רק סקירה וסיכום של מידע, אלא גם חתירה לקראת מסקנה או טענה;
- ❖ ההיקף שלו אינו צר או רחב מדי;
- ❖ יש עליו די חומר שהוא נגיש עבורכם, ולא כמות כזו של חומר שקיימת סכנת טביעה בו;
- ❖ הוא מצוי במסגרת תיאוריה מחקרית עכשווית: כלומר, מדובר בנושא רלוונטי שחוקרים אותו גם היום. מצד שני, המחקר אינו בשלב כזה שהוא מיצה את מה שניתן לומר על הנושא.

❖ שנית, נבדוק האם הנושא מתאים לכם:

- ❖ הוא מעניין אתכם, או שניתן להניח שהמחקר והעבודה עליו יעוררו בכם עניין;
- ❖ יש לכם בקיאות בתחום הרחב שבו הוא נטוע;
- ❖ יש לכם הכלים הדרושים להתמודדות עם המקורות ועם המידע (השפה שבה כתובים הדברים, הרקע ההיסטורי או הפילוסופי שהצמיח את התופעה או התיאוריה שבה החלטתם לעסוק וכדומה);
- ❖ הוא מתאים לתחום המומחיות של המנחה שלכם, ועשוי לתרום לתחום שבו עסק הקורס שבמסגרתו נכתבת העבודה.

שלב 5: ניסוח הנושא כשאלה

- נניח שבחרתם נושא שמעניין אתכם, שאתם תופסים כרלוונטי, ספציפי, עתיר מידע, ומוגדר היטב. האם הנושא חייב להיות מוצג כשאלה? הוא לא חייב, אבל כדאי, לפחות לשם התרגיל, לנסח את הנושא כשאלה או כסדרת שאלות. יש לכך כמה סיבות הקשורות זו לזו:
- ❖ כשיש שאלה, היא מכוונת את העבודה, כך שזו תחתור אל תשובה ולא תתפרש לכל עבר.
 - ❖ ניסוחה של שאלה כבסיס לעבודה שלנו עוזר לנו לחקור משהו שאכן איננו יודעים.
 - ❖ ניסוחה של שאלה כבסיס לעבודה שלנו עוזר לנו לחתור לקראת אמירה, לקראת "שורה תחתונה" הנותנת משמעות וטעם לעבודה שלנו.
 - ❖ אם השאלה טובה, היא מסקרנת את הקורא, ואז העבודה מספקת את סקרנותו על ידי הצעת תשובה מעניינת.
- הערה: גם כאשר מדובר בשאלת כן/לא, הטענה העונה עליה אינה חייבת להיות תשובה חד-משמעית. היא עשויה גם להציג מציאות מורכבת:

– "המידע שבפני אינו מאפשר לקבוע"; או

– "יש נתונים ועדויות לכאן ולכאן"; או

– "מסקנתי היא שצריך לברר גורמים נוספים לפני שניתן לענות על השאלה".

בודאי כאשר מדובר בשאלות פתוחות – ניתן להגיע לתשובות מגוונות שהטענות שהן מגלמות הן עדינות ולא בוטות.

שימו לב, אין מדובר עדיין בבחירת כותרת לעבודה!

את זה תעשו רק בסוף, בשלב האחרון ממש, ובהחלט יתכן שעדיפה כותרת המתארת את הנושא על פני שאלה, אבל לשם חידוד הנושא, כדאי להציגו כשאלה. הצגה כזו ממקדת את אלמנט הדילמה שבו, מדגישה מה בעצם אתם רוצים לדעת ועוזרת לכם לוודא שהעבודה השיבה על השאלה שנשאלה. מבוסס על מצגות של גילה וכמן ושל נורית נוביס-דויטש, ועל חומר של במחלקה לכתיבה אקדמית, המכינה

האוניברסיטאית